

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ЗАШТИТНИК ГРАЂАНА

411-45/2024

Београд

дел. бр. 25912 датум: 28.10.2024.

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

Покрајински заштитник грађана Аутономне Покрајине Војводине
Омбудсман

НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗАМ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ МОНИТОРИНГ ЗАВОДА ЗА ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

ТЕМАТСКИ ИЗВЕШТАЈ

ПРЕВЕНЦИЈА И ЗАШТИТА У СЛУЧАЈЕВИМА СЕКСУАЛНОГ И РОДНО ЗАСНОВАНОГ НАСИЉА

Београд, октобар 2024. године

1. МАНДАТ НАЦИОНАЛНОГ МЕХАНИЗМА ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ

Законом о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака¹ прописано је да Национални механизам за превенцију тортуре (НПМ) обавља посете установама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе, у циљу одвраћања државних органа и службених лица од било каквог облика мучења или било ког другог облика злостављања, као и ради усмеравања државних органа ка стварању смештајних и осталих животних услова у установама у којима се смештају лица лишена слободе у складу са важећим прописима и стандардима.

НПМ има право: на несметан, ненајављен и свакодобан приступ свим установама и свим просторијама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе; да насамом разговара са тим лицима и са службеним лицима, која су обавезна да сарађују тим поводом, као и са свим осталим лицима која могу имати информације значајне за поступање према лицима лишеним слободе; на приступ свој документацији која се односи на та лица; да надлежним органима даје препоруке у циљу побољшања начина поступања према лицима лишеним слободе и унапређења услова у којима се она задржавају или затварају. По обављеним посетама, НПМ сачињава извештаје које доставља посећеним установама. Након тога, НПМ одржава стални дијалог са посећеном установом, као и органом у чијем је саставу та установа, у циљу отклањања утврђених недостатака који могу довести до појаве тортуре, нељудског или понижавајућег поступања.

У члану 2а Закона одређено је да Заштитник грађана обавља послове НПМ и да у обављању тих послова сарађује са омбудсманима аутономних покрајина и удружењима чијим је статутом предвиђени циљ удруживања унапређење и заштита људских права и слобода, у складу са законом.

У институцији Заштитника грађана формирана је посебна организациона јединица Одељење националног механизма за превенцију тортуре, која обавља стручне послове НПМ.

Заштитник грађана и Покрајински омбудсман АП Војводине су потписали Меморандум о сарадњи у обављању послова НПМ,² којим је предвиђено је да ће Покрајински омбудсман активно учествовати у посетама мониторинг тима НПМ установама у којима су смештена лица лишена слободе, а које се налазе на територији АП Војводине.

На основу спроведеног јавног позива,³ Заштитник грађана је изабрао удружења са којима ће остваривати сарадњу у обављању послова НПМ, и са њима закључио споразуме, чије је важење анексима продужено до јуна 2022. године. Удружења са којима Заштитник грађана актуелно сарађује у обављању послова НПМ су: Комитет правника за људска права, Виктимолошко друштво Србије, Центар за интеграцију младих, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Одбор за људска права Ваљево и КликАктив – Центар за развој социјалних политика.

¹ "Сл. лист СЦГ – Међ. уговори", бр. 16/05 и 2/06 и "Сл. гласник РС – Међ. уговори", бр. 7/11.

² Потписан 12. децембра 2011. год.

³ Објављен у „Службеном гласнику РС“, бр. 82/22 од 22. јула 2022. године.

УВОД

Родно засновано насиље се односи на низ радњи физичког, менталног или друштвеног злостављања (укључујући и сексуално насиље), које су „усмерене против лица због његових родних улога и очекивања у неком друштву или култури“.⁴

Сексуално насиље је посебан облик родно заснованог насиља који укључује било који сексуални чин, покушај остваривања сексуалног чина, нежељене сексуалне коментаре и покушаје зближавања, трговину људима или радње на други начин усмерене против нечије сексуалности уз коришћење присиле, које почини било које лице, без обзира на његов однос са жртвом, у било којем окружењу.⁵

Ризик од сексуалног и родно заснованог насиља (СРЗН) је висок у местима лишења слободе. За то постоји већи број разлога, а основи произлази из чињенице да су у питању затворене установе, те све што се дешава у њима одвија се далеко од очију јавности. Такође, места лишења слободе могу да буду изразито сексуализована окружења и због великих група људи које су затворене у малом и често претрпаном простору, при чему може бити присутна и култура хомофобије, мизогиније и сл., која подстиче сексуално и родно засновано насиље.

Дела СРЗН у местима лишења слободе могу, између осталог, да укључују: силовање, покушај силовања или претње силовањем; сексуални напад, претње, узнемиравања или недолично понашање; присилну проституцију; неоправдане претресе „на голо“, инванзиве претресе и непримерено понашање током истих; праћење или воајерство у ћелијама, приликом пресвлачења, купања или у тоалетима; увреде сексуалне природе; понижавања и узнемиравања на основу рода, сексуалне оријентације или родног идентитета; сексуално узнемиравање запослених на радном месту и сл.⁶

Асоцијација за превенцију тортуре (Association for the Prevention of Torture – APT) је утврдила и облике сексуалног и родно заснованог насиља који су специфични за осуђенике и притворенике из ЛГБТ заједнице.⁷

Европски комитет против мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (ЦПТ) је посебно указао на положај трансродних особа у заводима, напомињући да је искуство ЦПТ током већег броја посета да су, као посебно осетљива категорија лица лишених слободе, трансродне особе, као и уосталом ЛГБТ особе у већем ризику од злостављања, малтретирања, застрашивања и сл.⁸

Посебан значај у превенцији, откривању случајева СРЗН, разумевању узорка и последица и заштити од СРЗН имају вансудска средства превентивног карактера, која се заснивају на посетама местима у којима се налазе лица лишена слободе и провери начина поступања

⁴ UN Women, Глосар појмова из Одељења за основе програмирања и Одељења за праћење и евалуацију, 31.10.2010., <http://www.endvawnow.org/en/articles/347-glossary-of-term-from-programming-essentials-and-monitoring-and-evaluation-sections-html>

⁵ Канцеларија високог комесара УН-а за људска права (ОХСНР), „Табела података о сексуалном и родно заснованом насиљу у контексту транзиционе правде“, октобар 2014, [http://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/OnePagers/Sexual](http://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/WRGS/OnePagers/Sexual%20and%20gender-based%20violence.pdf) and gender-based violence.pdf

⁶ Интегрисање питања сексуалног и родно заснованог насиља у праћењу стања у затворским и притворским установама, Смернице за надзорне механизме, OEBS/ODIHR, Варшава, 2023., стр. 8-9.

⁷ APT, Towards the Effective Protection of LGBTI Persons Deprived of Liberty: A Monitoring Guide, Ženeva, 2018

⁸ СРТ, Извод из 33. Општег извештаја који се односи на трансродне особе у затворима, СРТ/Inf(2024) 16

према њима, како би се допринело спречавању последица, подигао општи ниво заштите лица лишених слободе и унапредило поступање органа.

Имајући у виду наведено, НПМ је обавио тематске посете које су посвећене овој теми а користећи препоруке и алате које је у циљу интегрисања питања сексуалног и родно заснованог насиља у праћење стања у заводима развио ОЕБС/ОДИХР, односно прилагођену методологију коју је НПМ развио ради остваривања циља посете.

Питање СРЗН је посматрано са безбедносног, третманског и здравственог аспекта, са намером да се провери које активности заводи предузимају у циљу откривања и спречавања СРЗН, који се програми помоћи и подршке нуде лицима која су преживела СРЗН или за које се сматра да су у ризику од СРЗН, да ли су запослени сензибилисани и обучени за препознавање и поступање према лицима која су у ризику од СРЗН, или су били жртве СРЗН, које се мере предузимају у циљу заштите и редукције штетних последица и сл.

Посебну пажњу током посета НПМ је посветио лицима која су у већем ризику од СРЗН (жене, малолетници, странци, лица са менталним сметњама, припадници ЛГБТ+ популације и сл.), а нарочито трансродне особе, имајући у виду да је њихов положај веома сложен када је у питању издржавање казне затвора. Наиме, могло би се рећи да је смештај трансродних особа на издржавању затворске казне у ствари тек почетни елемент комплексне ситуације у којој се оне налазе у затворским установама, јер се распоређивање у затворе пре свега врши у складу с полом, као биолошком чињеницом, а не према жељеном полу. Поред смештаја, могу се јавити и проблеми у вези са затворским третманом у који улазе, начином вршења личног претреса, поседовањем и употребом специфичних предмета, затворском одећом и здравственим третманом пре, за време и после хормонално оперативне транзиције итд.

НПМ је посебну пажњу у припреми посета посветио и начину обављања разговора са лицима лишеним слободе и саставу тима. С тим у вези, у тиму НПМ је, поред дипломираних правника/ца била и дипломирана психолошкиња из организације цивилног друштва са којом Заштитник грађана има закључен споразум о сарадњи у обављању послова НПМ, као и заменица Покрајинске заштитнице грађана, задужена за родну равноправност.

Приликом вођења разговора са лицима лишеним слободе примењен је принцип „не чини штету“ и сваком лицу дате су информације о циљу посете и указано на то да је разговор поверљив и добровољан. Ток разговора се у свему одвијао у складу са техникама вођења интервјуа који су садржани у Смерницама за надзорне механизме које се односе на интегрисање питања сексуалног и родно заснованог насиља у праћење стања у затворским и притворским установама, али и Мендезовим принципима ефикасног испитивања⁹ и материјалима са обуке одржане у оквиру мреже НПМ земаља Југоисточне Европе на тему „Технике интервјуисања припадника рањивих група“¹⁰.

У овом извештају представљени су налази из обављених посета до којих је НПМ дошао и дате препоруке у циљу унапређења поступања.

⁹ „Принципи ефикасног испитивања у истрагама и прикупљању информација“ (тзв. „Мендезови принципи“)

¹⁰ Други састанак НПМ мреже земаља Југоисточне Европе, којим је председавао НПМ Мађарске, 29-30.09.2021. године, доступно на <https://see-npm.net/>.

1.1. ПОДАЦИ О ПОСЕТИ

1.1.1. ОПШТИ ПОДАЦИ

УСТАНОВА	Казнено-поправни завод у Сремској Митровици (КПЗ Сремска Митровица); Казнено-поправни завод за жене у Пожаревцу (КПЗ за жене); Казнено-поправни завод у Пожаревцу – Забела (КПЗ Пожаревац)
ВРЕМЕ ПОСЕТЕ	13. септембар и 03. октобар 2024. године
ОСНОВ ПОСЕТЕ	Послови НПМ, у складу са чланом 2а Закона о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака
ВРСТА ПОСЕТЕ	Тематске посете
ЦИЉ ПОСЕТЕ	Превенција и заштита у случајевима сексуалног и родно заснованог насиља
НАЈАВА ПОСЕТЕ	Ненајављене посете
ПОСЕТУ ОБАВИО	Заштитник грађана у обављању послова НПМ
САСТАВ ТИМА	Вођа тима: др Наташа Тањевић, заменица заштитника грађана Чланови тима: Снежана Кнежевић, заменица покрајинске заштитнице грађана-омбудсманке АП Војводине Маја Јовић, Заштитник грађана/Одељење НПМ Ивана Босиљчић, Заштитник грађана/Стручна служба Стефан Тодоровић, Покрајински омбудсман/Стручна служба Александра Спасојевић, Одбор за људска права Ваљево

1.1.2. САРАДЊА СА НПМ

Члановима мониторинг тима НПМ пружене су тражене информације, омогућен увид у затражену документацију, обилазак просторија и ненадзирани разговори са лицима лишеним слободе по избору чланова тима.

Професионално поступање руководства и службеника завода током посета НПМ представља пример добре праксе у поступању, у складу са законом предвиђеном обавезом сарадње органа са НПМ.

1.1.3. ТОК ПОСЕТА

НПМ је посету КПЗ Сремска Митровица обавио у складу са претходно прилагођеном методологијом која је развијена ради остваривања циља посете. Методологија је сачињена након обуке коју су похађали чланови НПМ тима¹¹ и заснива се на смерницама које је у циљу интегрисања питања сексуалног и родно заснованог насиља у праћење стања у заводима развио ОЕБС/ОДИХР¹², као и на међународним стандардима који су од значаја за предмет и циљ посете.¹³

Методологијом је, између осталог, предвиђено да НПМ изврши увид у документацију у заводским службама која се односи на смештај и разврставање осуђених лица која су у ризику од сексуалног и родно заснованог насиља (СРЗН), да оствари увид у евиденције и другу документацију о притужбама које се односе на СРЗН, да разговара са лицима лишеним слободе која су у већем ризику од СРЗН (нпр. лица која су припадници ЛГБТ+ популације, жене, малолетници, странци, лица са менталним поремећајима и сл.), да изврши увид у документацију која се односи на третмански рад, информисање лица лишених слободе, ванредне догађаје, обављање лекарских прегледа, претреса, транспорта, надзора, начина поступања завода у случају СРЗН, мера за превенцију СРЗН и сл.

Посета је обављена у неколико фаза:

Фаза I: Разговор са руководством

Посета је започета разговором са руководством завода. Вођа тима је указао на мандат НПМ, представио чланове тима за посету и опште циљеве који се желе постићи, принципе поступања и план посете.

Фаза II Увид у документацију

У оквиру ове фазе посета је обухватила разговоре са службеницима из различитих заводских служби (Службе за третман, Службе за опште послове, Службе за обезбеђење и Службе за здравствену заштиту) и увид у документацију која се односи на притужбе лица лишених слободе, примену мера за одржавање реда и безбедности у заводу, ванредне догађаје, лекарске прегледе, повреде лица лишених слободе, као и третмански рад.

Фаза III: Индивидуални разговори са лицима лишеним слободе

Тим НПМ је потом обавио индивидуалне разговоре са појединим осуђеним и притвореним лицима. У овој Фази, разговори су обављени са лицима за које су чланови тима на основу увида у документацију, која је обављена у Фази II, оценили да је ради прикупљања свих релевантних информација потребно обавити разговоре са њима, пре свега са лицима која су по доласку у завод изјавила да су трансродне особе, која су пријављивала сексуално или друге видове насиља, која су учествовала у појединим ванредним догађајима, као и са лицима која су се у тренутку посете налазила на извршењу дисциплинске мере упућивање у самицу или у Одељењу појачаног надзора. Такође, НПМ је обавио разговоре са појединим притвореним лицима, међу којима су биле жене, малолетници, странци, припадници

¹¹ „Интегрисање питања сексуалног и родно заснованог насиља у праћењу стања у затворским и притворским установама“, у Београду, 25-27. март 2024. године.

¹² Смернице за надзорне механизме, ОЕБС/ОДИХР, Варшава, 2023.

¹³ Примера ради, „Трансродне особе у затвору“ Извод из 33. Општег извештаја који се односи на трансродне особе у затворима, СРТ/Inf(2024) 16 део.

националних мањина и лица које се у притвору налазе због оптужбе за кривично дело силовање и насиље у породици.

Фаза IV: Завршни разговор са руководством

Посета Заводу окончана је разговором тима НПМ са руководством Завода. Тим је указао на основне утиске о посети, и изнео најважније налазе из посете.

КПЗ Сремска Митровица је посећен, пре свега из разлога што је реч о највећем заводу на територији Републике Србије, у ком се налази највећи број лица лишених слободе, као и из разлога што је ово једини завод у земљи у којем казну затвора издржавају странци, а уједно има и Одељење притвора у ком се смештају и жене и малолетници.

НПМ је посету КПЗ за жене обавио користећи исту методологију, а са циљем да испита да ли у овом заводу постоје неке специфичности када је у питању СРЗН, имајући у виду да је то једини завод у Републици Србији у којем казну издржавају жене.

Посета КПЗ Пожаревац обављена је из разлога што се, према сазнањима НПМ, у овом заводу на издржавању казне затвора налази трансродна жена која је у хормонално-оперативном процесу прилагођавања пола родном идентитету, те је током посете обављен ненадзирани разговор са њом, као и извршен увид у релевантну документацију која се односи на начин поступања завода у конкретном случају.

2. УТВРЂЕНО СТАЊЕ

На дан посете, у КПЗ Сремска Митровица налазило се 2.018 осуђених лица и 173 притвореника. Највећи број осуђених лица налазио се у затвореном одељењу завода, њих 1.526. У смештају под појачаним надзором било је 89 лица, а два лица налазила су се на извршењу дисциплинске мере упућивање у самицу.

У КПЗ за жене на дан посете налазило се 278 лица лишених слободе, а од тог броја 127 у затвореном делу завода, 120 у полуотвореном, 11 у отвореном, 10 прекршајно кажњених, а 10 се налазило у пријемном одељењу. У смештају под појачаним надзором биле су четири осуђенице, а две су се налазиле на извршењу дисциплинске мере упућивање у самицу.

2.1. СМЕШТАЈ И РАЗВРСТАВАЊЕ

НПМ је током посета уочио да се са појачаном пажњом приступа смештају осуђених на начин да се смештај у спаваоницу спроводи уз брижљиву оцену свих околности и података од којих зависи позитиван међусобни утицај и одсуство опасности од међусобног физичког и психичког угрожавања. Такође, НПМ није уочио да постоји било који вид изолације, дискриминације или неједнаког поступања према лицима лишеним слободе, због боје коже, вере, националног порекла, пола или другог личног својства. Најзад, уочено је и да се лица која су осуђена за кривично дело силовање или друго кривично дело против полне слободе разврставају по разним павиљонима и да нису физички изоловани од других због специфичности кривичног дела.

Жене које су се у тренутку посете налазиле у Одељењу притвора у КПЗ Сремска Митровица (њих осам), смештене су у спаваонице са другим женама и према њима поступају службенице обезбеђења женског пола.

На дан посете у притвору је било пет малолетника и сви су били смештени у спаваонице са пунолетним лицима, уз сагласност поступајућег суда. Према службеним наводима, а што је потврђено и увидом у релевантну документацију, разлог због ког су били смештени са пунолетним лицима произлази из чињенице да су смештајни капацитети у притвору били попуњени, да за три малолетника постоји сумња да су учествовали у извршењу истог кривичног дела, те су сва малолетна лица након одобрења судије за малолетнике смештени у спаваонице са пунолетним лицима, за које су надлежне заводске службе процениле да не постоји ризик од штетног утицаја¹⁴.

Према службеним наводима, у КПЗ Сремска Митровица, лица се по доласку у завод најчешће не изјашњавају да су претходно били изложени СРЗН као ни да су припадници ЛГБТ+ популације. Међутим, с обзиром на то да се прикупља документација и из других извора (Центра за социјални рад, завода у којем је евентуално претходно издржавана казна, чланова породице и сл.), дешава се да се дође до сазнања те врсте.

Након ступања у завод, осуђени се упућује у пријемно одељење, где се може задржати најдуже 30 дана. У пријемном одељењу се упознаје његова личност, утврђује степен ризика, капацитет за промену и индивидуалне потребе ради одређивања индивидуализованог програма поступања и његовог разврставања. Током боравка у пријемном одељењу, са сваким осуђеним лицем, између осталог, разговара и психолог, социјални радник, психијатар итд. Током овог периода могу се уочити одређене промене у понашању или доћи до података који указују на то да је лице било изложено или да може бити у ризику од СРЗН, те се наведено евидентира у документацији тог лица, у циљу превенције, утврђивања адекватног програма поступања и сл.

Евидентирање трансродности врши се приликом ступања у завод, када се, сходно законским одредбама утврђује идентитет осуђеног, утврђују личне особине, склоности и сл. обавља лекарски преглед, отвара здравствени картон итд.

Према службеним наводима, у КПЗ Сремска Митровица, једно лице лишено слободе се по пријему у завод изјаснило да је трансродна жена¹⁵. Реч је о особи која нема изражене секундарне полне карактеристике женског пола, као последице хормонално-оперативног процеса прилагођавања пола родном идентитету и није у овом процесу. Због врсте кривичног дела смештена је у затворено одељење завода, а у спаваоници је са још пет осуђених лица мушког пола. Пре смештаја у наведену спаваоницу рађена је пажљива процена како трансродна жена не би била изложена било ком виду насиља.

У КПЗ за жене, искуство претходне виктимизације се увек узима у обзир приликом смештаја и прављења индивидуалних планова рехабилитације. Према службеним наводима, настоје да током иницијалних интервјуа стекну поверење осуђеница и дођу до сазнања која су везана за искуство виктимизације, што им користи приликом смештаја, формирања васпитних група, као и за превенцију евентуалних будућих виктимизација. Пракса указује на то да осуђенице сексуално злостављање, најчешће, не пријављују на

¹⁴ Чланом 17, став 2 Правилника о извршењу мере притвора прописано је да изузетно, судија за малолетнике, у складу са законом, може одредити да малолетник буде у притвору заједно са пунолетним лицем које на њега не би штетно утицало, а у супротном би усамљење малолетника дуже трајало и оставило штетне последице по развој његове личности.

¹⁵ За потребе овог извештаја, под трансродном женом се подразумева особа која се, без обзира на податке из личног документа, изјасни да се осећа као жена и која има одређене карактеристике особе женског пола, телесне или било које друге (изглед, гардероба, фризура, понашање, изражавање, говор или др.).

пријему у завод, већ накнадно, када се успостави однос поверења. Такође, у овом заводу је приметна изузетно добра сарадња служби за третман и обезбеђење око процене ризика и смештаја, као и размене информација и континуирано праћење понашања осуђеница, што представља пример добре праксе у поступању.

У КПЗ Пожаревац се од прошле године на издржавању казне затвора налази једна трансродна жена која је при крају хормонске терапије и која је у припреми за обављање операције промене пола. Ова чињеница је заводским службеницима позната од њеног доласка у завод, с обзиром на то да је претходно боравила у притвору и да је и током боравка у притвору била на хормонској терапији. Реч је о особи која има благо изражене секундарне полне карактеристике женског пола, као последице хормоналног процеса прилагођавања пола родном идентитету. Након процене ризика и уз пажљиву оцену свих података и околности, као и имајући у виду врсту кривичног дела за које је осуђена и висину казне, она је смештена у затворено одељење завода, у спаваоницу са једним осуђеним лицем. Обе трансродне особе су тиму НПМ указале на то да су задовољне смештајем и да се осећају безбедно у спаваоници и заводу у ком се налазе.

Сходно важећим прописима, осуђенице женског пола смештају се у казнено-поправни завод за жене, те жене не могу издржавати казну затвора ни у једном другом заводу осим у КПЗ за жене у Пожаревцу.

Жене којима је изречена мера притвора смештају се у притворске јединице завода за извршење кривичних санкција према месту у ком се налази суд који је одредио притвор. Оне су смештене одвојено од мушкараца и према њима поступају службенице обезбеђења.

Са друге стране, у односу на укупну затворску популацију, у систему извршења кривичних санкција присутан је незнатан број трансродних особа а према налазима НПМ, у ова два посећена завода посебна пажња посвећена је њиховом смештају и распоређивању у спаваонице, како не би биле изложене ризику од насиља, застрашивања и сл.

Уопште, може се констатовати да се посвећује пажња приликом смештаја свих лица лишених слободе у спаваонице и просторије за заједнички боравак, укључујући посебно оне за које се оцени да би могли бити у посебном ризику, како би се обезбедило безбедно издржавање казне. Ипак, **НПМ указује на то да је став ЦПТ да смештање трансродне особе у затворско одељење у коме су смештене особе различитог пола од оног са којим се идентификују инхерентно повећава ризик од насиља и застрашивања усмереног према тој особи. Сходно томе, ЦПТ сматра да трансродне особе треба да буду смештене у затворском делу који одговара полу са којим се идентификују. Ако, након индивидуализоване процене ризика, постоје изузетни безбедносни или други разлози да се они сместе негде другде, ти разлози треба да буду јасно документовани и подложни редовној ревизији.**¹⁶ Такође, ЦПТ указује да су многе државе током времена развиле праксу која обезбеђује одвојени смештај за трансродне затворенике, али се уједно промовише учешће у неким активностима са другим затвореницима.

2.2. ПРИЈАВЉИВАЊЕ И ПОСТУПАЊЕ У СЛУЧАЈЕВИМА СРЗН

У оба завода се води Књига притужби лица лишених слободе која садржи име, датум, дел.бр., кратка назнака против које службе се подноси и због чега. Од почетка године до

¹⁶ Извод из 33. Општег извештаја који се односи на трансродне особе у затворима, СРТ/Inf(2024) 16., стр. 9.

дана посете у Служби за опште послове КПЗ Сремска Митровица евидентирани су 32 притужбе лица лишених слободе, а током 2023. године евидентирано је укупно 50 притужби. Ниједна притужба се није односила на СРЗН.

Према службеним наводима, не постоји посебна процедура о томе на који начин лице лишено слободе може пријавити да је било изложено СРЗН, већ се сва лица приликом доласка у завод писаним путем обавештавају о томе како могу пријавити било који вид насиља и упознају се са правима и обавезама и начином остваривања својих права током боравка у заводу. О наведеном их и усменим путем обавештава и службеник третмана у пријемном одељењу. Писани информатор садржи практичне информације у вези са издржавањем казне затвора.

Такође, сва лица се упознају са тим да могу поднети притужбу Заштитнику грађана. У заводима се обезбеђују и коверте за подношење притужби Заштитнику грађана, а обезбеђено је и посебно сандуче. У КПЗ Сремска Митровица постоје и сандучићи намењени за поднеске упућене Покрајинском заштитнику грађана. Осуђени или притворени који је неписмен, не може да чита или је глувонем, или не познаје језик, о правима и обавезама упознаје се усмено или уз помоћ тумача, односно преводиоца.

Лицима лишеним слободе су у библиотекама посећених завода доступни и важећи прописи који се односе на извршење казне затвора, као и конвенције, извештаји и препоруке међународних тела који се тичу положаја лица лишених слободе, а који су на захтев доступни свим лицима лишеним слободе.

У име лица лишених слободе притужбу управнику могу поднети и његови пуномоћници, чланови породице и сл. Са овим притужбама се поступа на исти начин као да их је поднело осуђено лице, односно у складу са одредбама Закона о извршењу кривичних санкција. Када су у питању притвореници, уколико притвореник сматра да је повређено неко његово право током извршења мере притвора у заводу има право да усмено на записник или писмено поднесе притужбу судији за извршење, а такође има могућност обраћања притужбом Заштитнику грађана и поднеском управнику и службама завода.

Захтеве за поверљиве разговоре са управником лица лишена слободе могу предавати као и друге поднеске или их остављати у за то намењене сандучиће.

Осуђенима је омогућено дописивање, у складу са законом, а осуђеном се у моменту преузимања, даје потврда о предаји писма ради слања препорученом поштом. У ходницима је истакнуто обавештење о процедури предаје поште.

Правну помоћ лицима лишеним слободе, на усмени или писани захтев, пружају запослени у Служби за опште послове. Ови захтеви се подносе, као и сви други интерни поднесци, а о пруженој правној помоћи води се посебна евиденција која садржи податке о подносиоцу поднеска, разлогу подношења поднеска, као и датуму када је предат.

Управа за извршење кривичних санкција је 2020. године донела Смернице за поступање запослених у заводима за извршење кривичних санкција у случају навода о злостављању¹⁷, које се примењују и у случајевима СРЗН. Према наведеним Смерницама, запослени у заводу за извршење кривичних санкција који сазна за наводе о томе да је неко лице лишено слободе злостављано или уочи да постоје друге довољно јасне индиције које указују на то

¹⁷ Смернице за поступање запослених у заводима за извршење кривичних санкција у случају навода о злостављању, Мисија ОЕБС, Управа за извршење кривичних санкција, 2020.

да је до злостављања таквог лица дошло, дужан је да то одмах пријави вођи смене и начелнику службе у којој ради. Лекар запослен у заводу, након што обави преглед на начин који је дефинисан важећим прописима и правилима струке, такву пријаву подноси директно управнику завода, а медицински техничар начелнику службе за здравствену заштиту, а, ако она не постоји, управнику завода. Запослени пријаву подноси одмах усмено, а о њој је дужан да најкасније до краја текуће смене сачини службену белешку. У усменој пријави и службеној белешци запослени треба да наведе када и како је дошао до сазнања о наводном злостављању, где и како се тај догађај десио, ко су наводна жртва и учинилац, ко су сведоци догађаја, постоје ли трагови злостављања (видљиве повреде, трагови крви у просторији или на предметима, поцепана одећа, предмети извршења, снимци и сл.) и друге податке значајне да би се утврдило да ли је до злостављања дошло и ко је за то одговоран.

Током посете, НПМ је уочио да се поступа у складу са наведеним смерницама. Према службеним наводима, а што је потврђено и увидом у релевантну документацију, у КПЗ Сремска Митровица једно осуђено лице је у јулу 2021. године усменим путем пријавило службенику обезбеђења да је током ноћи (у раним јутарњим часовима) злостављан од стране цимера, односно да је силован. Наведено лице није желело да подноси писану притужбу, али је у конкретном случају поступљено у складу са поменутим смерницама. Истог дана када је лице усмено пријавило да је било изложено сексуалном насиљу, упућен је на преглед код заводског лекара, а потом је вођен на специјалистичке прегледе уролога, хирурга и психијатра у здравствену установу ван завода. Тестиран је и на сексуално преносиве болести (ХИВ, Хепатитис Б и Ц). По повратку у завод смештен је у заводску болницу, где му је такође омогућен разговор са лекаром специјалистом психијатрије и психологом. Омогућен му је и контакт са пуномоћницима, као и разговор са независним лекаром специјалистом психијатрије који је обезбеђен од стране пуномоћника. Увидом у документацију утврђено је да је имао приступ подршци и помоћи, укључујући лечење, психијатријску, психолошку и правну помоћ.

Са друге стране, осуђено лице које је пријављено да је извршило сексуално насиље је одмах издвојено у дисциплински део завода, узете су писане изјаве од још три лица која су у време поменутог догађаја била смештена у истој соби, а надзорник павиљона је сачинио извештај о обављеном разговору са свим лицима која су смештена у соби, обавестио дежурну службу и оперативни центар. Против наведеног лица писана је дисциплинска пријава, покренут дисциплински поступак, а након окончања истог изречена му је дисциплинска мера упућивања у самицу у трајању од 20 дана.

О свему напред наведеном је без одлагања обавештена полиција и надлежно тужилаштво, те су у конкретном случају надлежни органи предузели активности које би биле предузете као да је ово дело учињено ван завода.

У конкретном случају, службеницима завода је била позната чињеница да су ова два лица у дужем периоду била у емотивном односу, а током издржавања казне пре предметног догађаја није било знакова или сазнања која указују на то да постоји било какав ризик од евентуалног насиља. Након предметног догађаја, током трајања кривичног поступка, усвојена је иницијатива пуномоћника за премештај лица у други завод. Према расположивим информацијама, кривични поступак је окончан ослобађајућом пресудом, односно није доказано да се радило о недобровољном сексуалном односу.

У КПЗ за жене, није било притужби које се односе на случајеве СРЗН. Према службеним наводима, била су два случаја у претходне три године у којима је дошло до сумње да је над осуђеницом извршено насиље, али оно није било сексуално или родно засновано. Увидом у документацију, НПМ је утврдио да су у оба случаја без одлагања предузете активности ради утврђивања чињеничног стања, да је у једном случају утврђено да је дошло до прекорачења приликом употребе мера принуде, а у другом случају до незаконитог поступања које има елементе мучења и злостављања од стране припадника Службе за обезбеђење. Против оба службеника је покренут дисциплински поступак, суспендовани су са рада, а о наведеном су обавештени полиција и јавно тужилаштво, којима је достављена комплетна документација о оба догађаја. Кривични поступак је у току, а један службеник је у међувремену добио отказ. **НПМ указује да овакав приступ шаље јасну поруку да постоји нулта толеранција на злостављање, да је овакво поступање недозвољено и да подлеже одговарајућим санкцијама.**

Оба завода обилазе надзорна тела. Судија за извршење кривичних санкција обилази завод у законом прописаним роковима (најмање једном у четири месеца) и обавештава управника о поштовању права лица лишених слободе. Није било притуживања на СРЗН током обилазака судије. Одељење за инспекцију Управе такође обавља надзор над законитошћу и стручношћу рада у оба завода, а у саставу инспекције су и мушкарци и жене. Најзад, и НПМ је више пута¹⁸ обављао посете у оба завода и није примао наводе о СРЗН.

Управници завода такође врше обилазак завода, односно обилазе лица лишена слободе и уједно врше надзор над радом запослених. **НПМ сматра да доступност управника лицима лишеним слободе подстиче стварање конструктивних и хуманих односа који доприносе стварању сигурног окружења, повећању безбедности и спречавању настанка нежељених догађаја.**

Увидом у документацију која се односи на ванредне догађаје и примену мера принуде, уочено је да није било ванредних догађаја који се односе на СРЗН, те да се ванредни догађаји претежно односе на проналазак ПАС или одбијање тестирања на ПАС, проналазак недозвољених предмета или на учествовање у тучи. Документација у коју је тим НПМ извршио увид садржи извештаје о ванредном догађају, обавештења Оперативном центру Управе, који се достављају ажурно – истог или следећег дана, писмене изјаве лица лишених слободе, службене белешке и друго. Предметни догађаји су у службеним извештајима и белешкама детаљно описани. Поједини ванредни догађаји документовани су и снимцима видео надзора.

Јавно тужилаштво се обавештава у свим случајевима када постоји сумња да је учињено кривично дело, а о ванредним догађајима у којима су учествовали притвореници се обавештава поступајући суд.

НПМ на овом месту скреће пажњу на то да је у извештајима из посета указивао посећеним заводима¹⁹ и Управи за извршење кривичних санкција да је од изузетне важности да се изврши анализа узрока који доводе до насиља међу лицима лишеним слободе и да се појачана пажња усмери на предузимање активности у циљу спречавања

¹⁸ Примера ради, КПЗ Сремска Митровица је у последње 3 године посећен 6 пута, а КПЗ за жене 4 пута.

¹⁹ На пример: Извештај о посети КПЗ Ниш, дел бр. 33294 од 22.12.2023. и Извештај о посети КПЗ Сремска Митровица, дел. бр. 21647 од 30.08.2023. године.

ове појаве. Стога и у овом извештају, НПМ поново указује да би у циљу превенције насиља међу лицима лишеним слободе требало предузимати у континуитету све неопходне активности које, између осталог, обухватају смањење преоптерећености смештајних капацитета, укључујући и већу примену ванзаводских санкција и мера кад год је то могуће, повећање броја заводског особља у службама у којима недостаје, њихову сталну едукацију и стварање услова за обезбеђивање широког распона третманских и сврсисходних активности за сва лица лишена слободе. Неопходан је системски приступ који подразумева да затворско особље са посебном пажњом мора да прати понашање свих лица у заводу (с посебним нагласком на ситуацију у спаваоницама увече/ноћу), да буде довољно бројно и адекватно обучено да благовремено и адекватно реагује када је потребно, односно да прати све знакове који могу указати на насиље, физичко или психичко злостављање, да благовремено и потпуно извештава о томе, те да се обезбеде темељне истраге свих инцидената и санкционисање одговорних. Подједнако је важно водити рачуна о процени ризика и потреба, класификацији и распореду појединачних лица лишених слободе како би се осигурало да сваки вид злостављања буде спречен, односно да се отклоне узроци који до тога могу довести.

Најзад, НПМ указује на препоруку Комитета министара да је неопходно предузимати одговарајуће мере да се обезбеде сигурност и достојанство свих особа које су у затвору или које су на други начин лишене слободе, укључујући лезбејке, гејеве и бисексуалне и трансродне особе, а нарочито да се предузму заштитне мере против физичких напада, силовања и других облика сексуалног злостављања, било да их врше други затвореници или особље.²⁰ У случају лезбејки, гејева, бисексуалних, трансродних и интерсекс особа лишених слободе, државни органи морају да препознају специфичне ризике, идентификују оне који су угрожени и да их заштите на начин који их не оставља изолованим, а посебне политике морају бити развијене у односу на пријем, претрес и саслушање.²¹

С тим у вези, НПМ указује да би било целисходно да Управа за извршење кривичних санкција сачини одговарајуће смернице за поступање према посебно осетљивим групама лица лишених слободе у делу који захтева различит приступ у односу на друга лица, посебну пажњу и сл.

2.3. ПРОГРАМ ПОСТУПАЊА, РЕЖИМ И ОСОБЉЕ

У КПЗ Сремска Митровица, ради утврђивања програма поступања за свако осуђено лице процењују се потребе које обухватају: социјалне вештине, побољшање способности комуникације и друштвено прихватљивог понашања у свакодневним ситуацијама; стручно усавршавање и образовање, стицање, развијање и одржавање радних навика; психолошку, психијатријску, медицинску и социјалну помоћ; пружање правне помоћи у вези са извршењем казне; лечење од болести зависности; посебне мере заштите од свих

²⁰ Додатак Препоруци CM/Rec (2010)5 Комитета министара државама чланицама о мерама за борбу против дискриминације на основу сексуалне оријентације и родног идентитета.

²¹ IX годишњи извештај Поткомитета за превенцију мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања CAT/OP/C/57/4, ст. 76.

видова психичког, физичког, сексуалног угрожавања или било ког другог облика дискриминације и припрему за отпуст.

На основу утврђених потреба осуђеног одређују се индивидуални циљеви. На основу увида у поједине програме поступања, НПМ је уочио да садрже процењене капацитете, мотивацију за промену криминалног понашања и процењени степен ризика осуђеног; групу и одељење у које је осуђени разврстан и његов смештај; индивидуалне циљеве осуђеног у одређеном периоду, чијим остваривањем ће се обезбедити повећање капацитета, успешна адаптација и смањење ризика од вршења кривичних дела; задатке особља у реализацији програма; начин сарадње с породицом или другим блиским лицима и сл.

Увидом у документацију за осуђено лице које је пријавило да је било жртва СРЗН утврђено је да су му постављени индивидуални циљеви који су усмерени на повећање бриге о здрављу, посебно менталном здрављу и јачање контакта са породицом. У документацији је уочено и да постоји налаз и мишљење службеника третмана које је сачињено након испитивања његове личности, те да је указано на његове капацитете, склоности и потребе. Иако се ово лице није изјашњавало о својим склоностима и сексуалној оријентацији, заводским службеницима су исте биле познате, јер је реч о повратнику који је своје склоности испољио приликом издржавања ранијих казни у истом заводу. Стога је посебна пажња посвећена његовом смештају у завод и утврђивању програма поступања, а службеник третмана који ради са њим је по занимању дипломирани психолог, женског пола.

У КПЗ за жене, за сваку осуђеницу се праве индивидуални планови рехабилитације, као и предлози за класификацију, а родне специфичности, породични услови и слично се увек узимају у обзир. Приликом процене везане за дефинисање индивидуалних циљева и предлога за класификацију узимају се у обзир оцена породично-социјалних околности које могу да допринесу или не извршењу кривичног дела, као што су услови становања, образовање, однос према раду, психолошки фактори, породично-брачни односи, располагање новцем и приходима, злоупотреба алкохола, понашање према другима, начин размишљања. Такође, узима се у обзир раније искуство самоповређивања и покушаја суицида. Врши се процена капацитета за промену и мотивације за промену криминалног понашања. Такође, процењују се потребе за унапређењем социјалних вештина и способности комуникације; стручним усавршавањем и образовањем; психолошком, психијатријском и медицинском помоћи; социјалном помоћи; лечењем од болести зависности; посебним мерама заштите од свих видова психичког, физичког и сексуалног угрожавања; пружањем правне помоћи у вези са извршењем казне.

Као што је наведено, искуство претходне виктимизације се увек узима у обзир приликом прављења индивидуалних планова рехабилитације. Осуђенице које су биле жртве сексуалног злостављања или емоционалног занемаривања укључују се у интензивнији рад психолога, психијатра, васпитача, смештају у мирнију собу и врши се опсервација од стране свих служби. Према службеним наводима, центри за социјални рад остварују добру сарадњу са заводом у погледу контакта са децом и по свим другим питањима.

У оба завода, увидом у поједине досијее осуђених утврђено је да садрже сву потребну документацију и релевантне податке. У предметима су затечене и изјаве осуђених да су упознати са прописима у вези са извршењем казне. Преиспитивање програма поступања обавља се у прописаним роковима и том приликом се по потреби ревидира упитник за

процену ризика у погледу питања која су подложна променама и по потреби се утврђују нови индивидуални циљеви, а осуђено лице се упознаје са сваком одлуком о измени програма поступања. Такође, увидом у поједине досијее осуђених, НПМ је уочио да се разговори васпитача са осуђеним лицима често обављају, да се евидентирају, као и да постоје листе праћења индивидуалних циљева са коментарима и запажањима службеника третмана о остваривању индивидуалних циљева који су осуђеном постављени.

НПМ све наведено сматра значајним јер индивидуални планови, засновани на темељним проценама ризика и потреба имају значајну улогу у смањењу нивоа потенцијалних рањивости и важан су део рехабилитације затвореника. Постојање специјализоване помоћи такође може да охрабри жртве да се јаве и пријаве насиље или евентуално свој страх од насиља којем могу бити изложени.

Током посета, уочено је да се у оба завода спроводе специјализовани групни програми за рад са осуђеним лицима и то: општи когнитивно-бихејвиорални програм, програм за починиоце насилних кривичних дела, програм за починиоце насиља у породици, специјализовани програм за групни рад са зависницима од алкохола и специјализовани групни програм за рад са зависницима од дроге. Општи циљ ових програма је смањење криминолошког поврата. Специфични циљеви односе се на развијање когнитивних и социјалних вештина, стицање увида у сопствену зависност и потребе лечења, разумевање туђих осећања, промену образаца понашања, решавање конфликта, контролу емоција, развој животних вештина, итд. Поред тога, у КПЗ Сремска Митровица спроводи се и посебан програм за зависнике од коцке, као и програм заснован на ресоцијализацији осуђених лица кроз рад са псима, који се примењује и са осуђеним лицима који су разврстани у затворени део завода. Такође, примењују се и програми који се односе на развој социјално прихватљивог понашања и конструктивног решавања проблема, односно контроле беса.

Психосоцијална подршка се пружа и кроз индивидуални и кроз групни рад. Иако не постоји специфичан програм намењен жртвама СРЗН или других видова насиља, уочено је да се у оквиру когнитивно-бихејвиоралног програма пажња посвећује и тој теми. Такође, у КПЗ Сремска Митровица и у КЗП за жене се осуђеним лицима који су склони физичком насиљу, осим покретања дисциплинског поступка у вези са конкретним догађајем у којем су учествовали, у третманском раду укључује и индивидуални циљ „Усвајање социјално прихватљивог понашања“, који се остварује и кроз појачан индивидуални рад, а у КПЗ за жене и кроз учење техника медитације, визуелизације, дистракције мисли и сл.

Са друге стране, чињеница да постоје специјализовани програми за рад са учиниоцима насилних кривичних дела, сексуалних кривичних дела и насиља у породици говори у прилог томе да постоје програми који су усмерени на потенцијалне починиоце злостављања унутар завода, те НПМ сматра да ови програми представљају и једну од превентивних мера и када је реч о СРЗН унутар завода.

У оба завода се организују и стручни курсеви и обуке за учење заната (шивење, заваривање, педикир, маникир и сл.), различите секције: ликовна, музичка, новинарска, драмска и сл. као и већи број спортских активности. Око половина осуђених лица је и радно ангажована. Сваке године у КПЗ Сремска Митровица организује се и такмичење у беседништву. **НПМ сматра да радно ангажовање, учешће у стручним курсевима, обукама за учење заната, различитим секцијама и сл такође може значајно утицати и на превенцију СРЗН. Наиме, наведено омогућава стицање знања, вештина, развијање способности,**

позитивних навика, нових емоција и етичких осећања код затвореника а уједно смањује њихове тензије и фрустрације и освежава њихов живот унутар затворских зидина.

У КПЗ Сремска Митровица је запослено 30 службеника третмана (од тога 7 психолога), а у КПЗ за жене 9 службеника третмана (4 психолога, при чему један ради само психолошку подршку), што уз широк спектар третманских облика рада и мотивисање осуђених лица да се укључе у различите облике третманског рада може допринети и успеху процеса ресоцијализације, али и задовољити потребе осуђених лица за психолошком подршком и развојем вештина потребних за ресоцијализацију и реинтеграцију у друштво по истеку казне. Уједно може представљати значајну превентивну меру када је реч о СРЗН.

Запослени у Служби за третман у КПЗ Сремска Митровица нису похађали посебне обуке везане за препознавање жртава СРЗН и начина поступања према њима, као ни посебне обуке о начину поступања према трансродним лицима лишеним слободе, као ни према лицима другачије сексуалне оријентације. Сличан је случај и у КПЗ за жене, с тим да су запослене у Служби за третман у овом заводу похађале акредитовани програм стручног усавршавања – обука пружалаца социјалних услуга за рад са жртвама родно заснованог насиља, у организацији Виктимолошког друштва Србије, а с времена на време поједина удружења спроводе програме који се баве темом родно-базираног насиља.

НПМ посебно скреће пажњу на чињеницу да свим жртвама СРЗН, као и онима које су у ризику или страху од СРЗН, треба у сваком тренутку бити омогућена психолошка подршка и помоћ.

2.4. ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

У КПЗ Сремска Митровица постоје три амбуланте и то: у стационарном делу једна амбуланта за више павиљона, амбуланта у одељењу притвора и амбуланта у полуотвореном одељењу. У Служби за здравствену заштиту запослено је укупно 29 лица од ког броја је 5 лекара, 4 опште праксе и 1 психијатар. Такође, лекари специјалисти из различитих области су ангажовани по уговору о делу и често долазе у завод.

У КПЗ за жене ангажована су два лекара, од којих је један на специјализацији из области психијатрије. Поред тога, ангажовани су по уговору и лекари специјалисти гинекологије, хирургије, стоматологије који у завод долазе једном недељно. Најзад, у заводу је по уговору ангажован и лекар специјалисте психијатрије који у завод долази најмање 3 пута недељно, а неретко и 5 пута недељно.

Иницијални медицински преглед не подразумева постављање директног питања везаног за претходна искуства са СРЗН, а сама осуђена лица по правилу не указују на то лекару током првог прегледа. Такође, није било посебних обука здравствених радника о препознавању случајева СРЗН и/или о начину поступања са жртвама СРЗН. Уколико постоје видљиве повреде, без обзира на начин њиховог настанка, исте се детаљно описују, уносе се наводи о начину настанка повреда, исте се фотографишу и предузимају се даље радње, у смислу обавештавања управника, односно тужилаштва.

Управа за извршење кривичних санкција је израдила смернице и приручнике за здравствене раднике и друге запослене у заводима, и спровела обуке у циљу обезбеђивања мултидисциплинарног приступа у погледу превенције тортуре у заводима, документовања повреда и пријављивања евентуалних случајева тужилаштву.

Према службеним наводима не постоји посебно сачињена процедура по којој здравствени радници поступају када посумњају на СРЗН, већ се у том случају поступа као и код пријаве или сумње на било који други вид насиља/злостављања, што подразумева процедуру пријављивања, обављање лекарског прегледа, разговор са психијатром а по потреби и прегледе у здравственој установи ван завода.

У конкретном случају, у КПЗ Сремска Митровица за осуђено лице које је пријавило да је био жртва СРЗН, обављен је преглед од стране заводског лекара који је сачинио извештај о обављеном прегледу, а потом истог упутио на прегледе у локалну болницу и то уролога, хирурга и психијатра. Такође, омогућено му је и да, поред лекара специјалисте психијатрије у заводу, разговара и са лекаром специјалистом психијатрије који је у завод долазио на његову молбу, као посетилац.

Увидом у насумично изабране здравствене картоне установљено је да се приликом прегледа на пријему у Завод узима детаљна лична и породична анамнеза и уписују подаци о постојању акутних и хроничних болести, као и наследних болести од значаја; подаци о болестима зависности (пушење, алкохолизам, наркоманија), а када су у питању жене подаци о трудноћама и порођајима, подаци о последњој менструацији и сл. Осим анамнестичких података уписани су и подаци који упућују да је обављен адекватан преглед целог тела, укључујући постојање тетоважа или трагова повређивања. У свим случајевима када је у установу примљена трудница, она се тестира на присуство полно преносивих болести и у складу са резултатима спроводи се едукација, а у циљу спречавања преноса болести са мајке на дете.

НПМ је уочио и да се лекарски преглед по пријему у завод обавља најкасније у року од 24 часа од пријема, без обзира на то да ли је исти обављен пре доласка у завод у цивилној здравственој установи у коју је евентуално вођен од стране полицијских службеника, те НПМ наведено сматра значајним са становишта превенције тортуре.

Према службеним наводима, током прегледа свих лица лишених слободе, преглед се обавља без присуства немедицинског особља, а здравствени картони налазе се у Служби за здравствену заштиту. Службеници обезбеђења се током прегледа лица лишених слободе налазе у ходнику, испред врата амбуланте и обезбеђена је поверљивост лекарског прегледа. Наведена пракса потврђена је и у разговорима са осуђеним и притвореним лицима.

Сваком лицу које сматра да му је потребан преглед лекара по правилу се исти и омогућава. За акутне ситуације када се лице лишено слободе осећа болесно контактира се командир блока који даље информацију прослеђује здравственом раднику, што омогућава да се преглед изврши у кратком року. Уколико је потребно извршити специјалистички преглед ван Завода лица упућују и прегледају у Специјалној затворској болници, или локалној болници, а некада се упућују и у друге установе (ВМА, Институт за ортопедију на Бањици и др.). Према службеним наводима, сарадња са свим наведеним установама је врло коректна.

Притвореницама је у циљу пружања лекарске помоћи, односно здравствене заштите такође доступан лекар, с обзиром на то да се једна амбуланта налази у Одељењу притвора. Притвореник се за лекарски преглед може јавити сваког дана надлежном запосленом из службе за обезбеђење, који га у његовом присуству уписује у књигу лекарских прегледа и спроводи до лекара, најкасније првог наредног радног дана. Приликом пријављивања,

притвореник није дужан да наводи разлоге за лекарски преглед. Ако се притворенику у заводу не може пружити одговарајућа здравствена заштита, притвореник се упућује у Специјалну затворску болницу или се по налогу суда који је одредио притвор изводи из завода и спроводи у одговарајућу здравствену установу. Такође, притвореницама су, на њихов захтев или у кризним ситуацијама, у циљу психолошке и емоционалне подршке, доступни службеници третмана, психолози и психијатри.

До сада, у КПЗ Сремска Митровица и КПЗ за жене није било случајева да трансродне особе започну са родним прилагођавањем током боравка у Заводу, а чињеница трансродности се констатује у здравственом картону лица, при чему би, по потреби, односно уколико је преписана, била обезбеђена и терапија за родно прилагођавање особа и сви лекарски прегледи које то захтева. У КПЗ Сремска Митровица, особа која се изјаснила као трансродна а која није под хормонском терапијом има редован контакт са лекаром специјалистом психијатрије и психологом.

У КПЗ Пожаревац се, као што је наведено, налази трансродна жена која је у процесу промене пола. Имајући у виду да је последњих 8 година била на хормонској терапији, са истом је настављено по доласку у завод. Наведено је потврђено и службеном разговору са лекаром, као и увидом у здравствени картон, из ког произлази да су омогућени сви неопходни лекарски прегледи, терапија, да је вођена више пута код ендокринолога и психијатра у УКЦ Србије, као и да је недавно вођена код хирурга ради прегледа и давања мишљења за заказивање операције. **НПМ похваљује наведено поступање као пример добре праксе који је у складу са међународним стандардима и препорукама ЦПТ да трансродне особе у заводима имају приступ лечењу под истим условима као и лица у друштвеној заједници, укључујући и редован приступ услугама менталног здравља и психосоцијалној подршци.**

С тим у вези, НПМ посебно напомиње да приступ саветовању и психолошкој подршци треба системски нудити свим трансродним особама у заводу на пријему и током боравка у заводу.

2.5. ТРАНСПОРТ, ПРЕТРЕСИ И НАДЗОР ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ

За транспорт лица лишених слободе у КПЗ Сремска Митровица користе се службена возила-марице у које је могуће сместити до четири лица лишена слободе. Наведена возила су нова и опремљена видео надзором, односно камером и монитором, што омогућава да службеници обезбеђења могу да прате лица лишена слободе све време током трајања превоза.

КПЗ за жене не поседује нова службена возила, односно марице које су опремљене видео надзором, већ користе марицу и санитетско возило којим се превозе затворенице, у пратњи заводске службенице, при чему између предњег и задњег дела возила постоји већи прозор прекривен плексигласом који омогућава да службена лица која седе напред у возилу имају увид у то шта се дешава у задњем делу возила.

Није било ванредних догађаја током транспорта, односно било каквих проблема током транспорта лица лишених слободе, а пре смештаја у возило (пре транспорта) ради се процена ризика, која обухвата оцену свих околности и података од којих зависи одсуство опасности од међусобног физичког и психичког угрожавања. Такође, осуђена лица мушког и женског пола се никада не превозе заједно.

У оба завода, за обављање претреса и прегледа тела по пријему у завод користи се посебна просторија која није под видео надзором и не закључава се, а претресу присуствују највише два службеника обезбеђења, при чему лице које се претреса не сме бити изложено погледима трећих лица, чиме се штити достојанство. Претресе затвореница и притвореница женског пола обавља искључиво женско особље – припаднице Службе за обезбеђење.

Према службеним наводима, детаљни претреси, који подразумевају скидање одеће и обуће су ретки и постепени су, односно ни у једном тренутку лице које се претреса није потпуно наго. О извршеним детаљним претресима спаваоница се састављају извештаји у који се уносе подаци о времену претреса и лицима и просторији која се претреса, пронађени предмети, запажања службених лица (као што је хигијена просторије, оштећења имовине и слично) и имена припадника Службе за обезбеђење који су обавили претрес. Преглед интимних делова тела у циљу претреса лица лишених слободе врши се изузетно, на захтев Службе за обезбеђење, када постоје основи сумње да лице покушава да унесе психоактивне супстанце или недозвољене предмете у завод, а овај преглед обавља искључиво лекар.

Лица са којима је тим НПМ обавио разговоре у највећој мери су потврдила наведену праксу, наводећи да приликом претреса и прегледа тела није било непримереног додиривања или неприкладног и увредљивог вербалног обраћања. Од свих лица са којима је обављен разговор, два притворена лица у КПЗ Сремска Митровица су навела да приликом претреса, односно прегледа тела по пријему у завод није тражено да постепено скину одећу и на ову чињеницу указано је руководству, у завршној фази посете, како би у даљем поступању било обезбеђено да у сваком конкретном случају лице које се претреса ни у једном тренутку не сме бити наго.

Такође, поступајући по препоруци НПМ²² КПЗ за жене је ревидирао интерна упутства рада Службе за обезбеђење – Процедуру претреса, којом је сада уређен и преглед деце која се налазе у Заводу и оне која долазе у посету. Деца се не претресају детаљно већ се прегледају и то пре свега визуелно, од родитеља или старатеља се тражи да све ствари које дете држи код себе извади, потом дете пролази кроз врата са интегрисаним детектором метала. Препицавање одеће се обавља само изузетно, у случају сумње да се код детета налазе сакривени предмети и ово обавља службеник истог пола као и дете. Искључени су претреси и додиривање тела детета.

НПМ је уочио да претрес трансродних жена обављају службеници обезбеђења мушког пола. Наведено је у складу са важећим прописима којима је прописано да лични претрес осуђеног обављају овлашћена службена лица, да преглед тела осуђеног обављају највише два овлашћена службена лица истог пола као и осуђени, у одвојеној просторији и без присуства других лица²³. Трансродне жене са којима је обављен разговор нису имале примедбу на наведено, те по пријему у завод нису захтевале да претрес обаве службеници обезбеђења женског пола. Међутим, без обзира на наведено, а у циљу усклађивања поступања са важећим стандардима, **НПМ указује да према ставу ЦПТ, у случају да се осуђено лице изјаснило као трансродна особа, по пријему у завод требало би разговарати са њом о полу службеника који би извршио претрес, те да се наведени избор треба документовати, а претресу поред службеника истог пола са којим се**

²² Извештај о посети КПЗ за жене, дел. бр. 14551 од 31. маја 2021. године

²³ Члан 4 Правилника о кућном реду казнено-поправних завода и окружних затвора.

трансродна особа идентификовала, треба да присуствује још један службеник обезбеђења у циљу заштите, како осуђеног лица, тако и другог службеног лица.²⁴

У посећеним заводима, у свим спаваоницама постоје тоалети са купатилима, тако да нема групног туширања. Објекти и простори у којима бораве осуђена и притворена лица су, осим спаваоница, највећим делом покривени видео надзором.

НПМ је више пута у извештајима о посети КПЗ Сремска Митровица претходних година указивао на потребу за већем покривеношћу завода системом видео надзора, те је током ове посете уочено да је систем видео надзора проширен и унапређен постављањем већег броја нових камера. Сталан приступ видео надзору имају само овлашћена лица, а изоловање снимака се врши по интерној процедури, која предвиђа ко може наложити изоловање видео записа и ко исто врши. **НПМ похваљује ову процедуру, јер је њом ограничен број службеника који су овлашћени да приступају снимцима видео надзора и успостављен је надзор над приступом.** Такође, ојачан је и меморијски простор за чување видео записа. Обавештења о видео надзору су истакнута на видним местима у оквиру Завода.

У КПЗ за жене је, такође, унапређен систем видео надзора, на начин да омогућава да се надзиру сви спољни и унутрашњи делови завода, при чему је уочена добра пракса да се преко система видео надзора ујутру обавезно врши провера да ли су службена лица током ноћи вршила обилазак павиљона и да ли је све протекло у реду.

Спаваонице нису под видео надзором и током ноћи се закључавају, с тим да се у спаваоницама налази дугме за позивање службеника (тзв. паник тастер). Службеници обезбеђења током ноћи обилазе све блокове, на начин да пролазе ходницима и заједничким просторијама и не улазе у собе, осим уколико неко осуђено лице не притисне дугме за позивање службеника или не залупа на врата, односно уколико имају сумњу или на други начин дођу до информације да је потребно током ноћи обићи конкретну спаваоницу.

Као ни запослени у другим службама, ни службеници обезбеђења нису похађали специфичне обуке које се односе на препознавање случајева СРЗН и начине поступања са жртвама СРЗН, као ни обуке које се односе на поступање према трансродним особама и лицима другачије сексуалне оријентације.

2.6. КОНТАКТ СА СПОЉНИМ СВЕТОМ

Осуђенима је омогућено да у складу са важећим прописима и у за то предвиђеним данима примају посете породице које су отвореног типа, као и да телефонирају, док се посете и телефонски разговори притворених лица обављају само уз сагласност поступајућег суда. Посете у посетној сали се видео надзиру.

По одобрењу управника, осуђеног могу посећивати и друга лица које унесе на списак посетилаца, а може му бити додељено и проширено право на број посета, уколико се посебно добро влада и напредује у остваривању постављених индивидуалних циљева у оквиру програма поступања.

---

²⁴ Извод из 33. Општег извештаја који се односи на трансродне особе у затворима, СРТ/Inf(2024) 16. стр. 13.

Постоје и посебне просторије за брачне/породичне посете у трајању од три сата. Ове просторије нису под видео надзором, али се у њима налазе паник тастери. Најзад, постоје посебне просторије за посете бранилаца, а ове просторије се могу користити и за посете дипломатских, односно конзуларних представника страних држава и организација за заштиту људских права.

На сваком блоку налазе се говорнице, а осуђена лица са којима је тим НПМ обавио разговоре навела су да имају могућност телефонирања четири пута недељно по 15 минута и да не постоје проблеми у вези са остваривањем овог права. Такође, омогућено им је право на посете, укључујући и посету у посебној просторији (тзв. брачна посета).

Осуђенице које имају малолетну децу могу да користе и видео позиве, што је пример добре праксе, јер сваки долазак у КПЗ за жене, који је једини женски затвор у Србији, може изискивати знатна материјална средства за чланове породице и то не могу сви приуштити, па видео позив може у неким случајевима бити замена.

Све напред наведене могућности контаката са спољним светом, укључујући и дописивање, омогућавају да лица лишена слободе уједно и на овај начин могу указати/пријавити да су били изложени насиљу или да страхују од истог.

2.7. РАЗГОВОРИ СА ЛИЦИМА ЛИШЕНИМ СЛОБОДЕ

Тим НПМ је подељен у два подтима обавио ненадзиране разговоре са око 30 лица лишених слободе. Приликом избора лица са којима ће се обавити ненадзирани разговори, пажња је посвећена томе да узорак за разговор обухвати оне који су под највећим ризиком од СРЗН, укључујући малолетнике, ЛГБТ+ особе, жене, стране држављане, лица која имају проблема са менталним здрављем, лица оптужена за кривична дела против полне слободе, лица која се налазе у Одељењу појачаног надзора, на извршењу дисциплинске мере упућивања у самицу и сл. Такође, обављен је разговор са осуђеним лицем које је пре 3 године пријавио да је био жртва СРЗН. Посебну пажњу током посета НПМ је посветио и разговору са затеченим трансродним особама.

Осим лица које је пријавило да је био жртва СРЗН ниједно лице није указало на то да је пре доласка у завод био жртва СРЗН, нити да се то десило током боравка у заводу. Лице које је раније пријавило да је био жртва СРЗН, изјавио је да му је након предметног догађаја омогућен лекарски преглед у заводу, као и прегледи у локалној болници. Такође је навео да је имао разговоре са лекаром специјалистом психијатрије и у заводу и са независним стручњаком по његовом избору, а ког је контактирао преко пуномоћника. Навео је и да је након предметног догађаја имао контакт са пуномоћницима, који су тражили да се премести у други завод, што је и учињено. С обзиром на то да је током боравка на слободи поново извршио кривично дело, опет се налази у овом заводу, али наводи да никада није срео осуђено лице за које је навео да је извршило сексуално насиље над њим, и да током боравка у заводу није имао проблема са другим осуђеним или службеним лицима. Упознат је са исходом дисциплинског и кривичног поступка у вези са пријављеним случајем СРЗН. На дан посете је враћен у редован режим издржавања казне, а претходно се због учињеног дисциплинског преступа налазио у Одељењу појачаног надзора, добио је образложену одлуку о смештају под појачани надзор и није се жалио на исту. Службеник третмана који му је додељен је дипломирани психолог.

Лица са којима је обављен разговор су у највећем броју упозната са тим на који начин и коме могу да пријаве било који вид насиља, укључујући и СРЗН. Једно лице (страни држављанин) навео је да је имао проблем са два притворена лица са којима је боравио у спаваоници, те да је од њих задобио ударце, да је на наведено указао службенику обезбеђења који је та два лица преместио у другу спаваоницу, а њега послао на лекарски преглед ком приликом су му констатоване повреде и дата терапија. Сматра да наведено није било у вези са чињеницом што је страни држављанин, већ је дошло до свађе током играња друштвене игре. Понуђена му је и психолошка подршка за којом наводи да није имао потребу, а упознат је са тим да може да тражи разговор са психијатром или психологом.

Малолетна лица са којима је обављен разговор (од којих је једно припадник ромске националности) су, такође, навела да пре доласка у завод, као ни током боравка у заводу, нису били изложени никаквом насиљу. У соби се налазе са пунолетним лицима, и за наведено постоји сагласност судије за малолетнике. Малолетници са којима је обављен разговор су навели да се добро слажу са свим пунолетним лицима у спаваоници. На пријему су упознати са тим коме могу да пријаве насиље или било какав проблем. Такође упознати су са тим да могу да траже психолошку подршку, те су навели да их обилази васпитач са којим разговарају, а на захтев иду и код лекара специјалисте психијатрије или друге прегледе.

Жене са којима је обављен разговор су, такође, навеле да претходно нису имали искуства са СРЗН, као ни током боравка у заводу. Наводе да би у случају да се то деси, исто пријавиле најпре службенику обезбеђења. Њихов претрес је, по пријему у завод, обављала једна службеница обезбеђења женског пола, без присуства других лица. Приликом претреса није било недозвољеног, неприкладног додиривања или понашања. Имају средства за одржавање личне хигијене. Такође, нису имале примедбу на начин пружања здравствене заштите и потврдиле су да се лекарски прегледи обављају у приватности, на начин којим се поштује достојанство. Имају и приступ психолошкој подршци и омогућен им је разговор са лекаром специјалистом психијатрије.

Лица која су се налазила на издржавању дисциплинске мере упућивање у самицу су навела да су имали лекарски преглед по отпочињању извршења те мере, да их обилазе лекар, службеник третмана и управник. Навели су да нису имали искуства са СРЗН, те да им је познато да наведено могу да пријаве лекару, командиру или да поднесу притужбу управнику.

Лица која су учиниоци сексуалних кривичних дела или кривичног дела насиља у породици, такође, нису имали примедби на поступање других осуђених или службених лица према њима. Једно лице је било укључено у специјализовани групни програм, а једно је и радно ангажовано.

Једна особа која се изјаснила као трансродна је тиму НПМ навела да се осећа безбедно у заводу и да током боравка, осим у једном случају, није имала непријатна искуства са другим осуђеним лицима. У том једном случају, друго осуђено лице јој је док је лежала на кревету упаљачем опекао руку јер није хтела да устане из кревета. Наведено није никоме пријавила, али је службеник обезбеђења уочио предметну промену на руци током шетње и упутио је на лекарски преглед. Осуђено лице које је нанело предметну повреду је одмах издвојено у Одељење појачаног надзора, дисциплински је кажњен и премештен у другу спаваоницу, те наводи да више није имала контакт са њим. Тренутно у спаваоници борави

са још пет осуђених лица и нема проблема у комуникацији са њима. Обраћају јој се у женском роду и осећа се прихваћеном од стране свих осуђених лица. Навела је да има разговоре са психологом и психијатром и да редовно добија преписану терапију. С обзиром на то да је утврђено да је ограничено радно способна, и да се налази у затвореном одељењу завода, није радно ангажована, али наводи да би волела да буде због тога што нема новчаних средстава. Није похађала специјализоване групне програме третмана, али има честе индивидуалне разговоре са васпитачем и психијатром, а време проводи углавном читајући књиге. Током боравка на свежем ваздуху борави у групи од 30-40 осуђених лица и није до сада доживела непријатно искуство од стране других осуђених лица. По пријему у завод је упозната са тим на који начин може да пријави било који вид насиља.

Приликом пријема у завод имала је лични претрес и преглед тела који је обављен у посебној просторији од стране два службеника обезбеђења мушког пола. Наводи да јој наведено није представљало проблем, те да није указала на то да је трансродна особа нити да би желела да претрес обаве службеници женског пола. Током претреса није била изложена погледима трећих лица, а скидање одеће и обуће је било постепено, односно ни у једном тренутку није била потпуно нага. Наводи и да том приликом није било непримереног додиривања или неприкладног и увредљивог вербалног обраћања. Најзад, навела је да би волела да може да носи женску гардеробу (хаљине и сл.), односно да се облачи као жена, али јој је речено да је наведено противно важећим прописима.

Законом о извршењу кривичних санкција је прописано да у заводу и одељењима отвореног и полуотвореног типа осуђени има право да носи сопствену одећу и обућу²⁵. **Међутим, у циљу усклађивања поступања са важећим стандардима, НПМ указује да је став ЦПТ да би управа завода требало да омогући трансродним затвореницама да се облаче у одећу која је повезана са њиховим самоидентификованим полом, те да треба подсећати „да је дужност затворског особља да поштују родни идентитет трансродних затвореника, посебно у погледу смештаја, одеће и коришћења имена које су изабрали**²⁶.

Друга трансродна особа је тиму НПМ навела да се на издржавању казне затвора налази од прошле године и да је у процесу промене пола. Имајући у виду да је последњих 8 година била на хормонској терапији, са истом је настављено по доласку у завод. У спаваоници се налази са једним осуђеним лицем и са њим се добро слаже. Наводи да није имала проблема са другим осуђеним или службеним лицима, али да јој не прија боравак у групи у којој је више мушкараца. У неколико наврата је тражила да јој промене цимера из разлога што јој због терапије коју пије и процеса у ком се налази прија одмор и мир и исто је учињено. Омогућено јој је и да користи просторију за дневни боравак током дана, као и теретану, али исте не жели да користи, наводећи да је то не интересује.

Током боравка у заводу пар пута је имала разговор са социјалним радником, а једном са заводским психијатром, али наводи да није желела да разговара са њим, јер већ годинама има свог психијатра у Клиничком центру која је специјализована за рад са трансродним особама које су у фази промене пола, те да у њу има поверење. Наводи да је завод спроводи у Београд код тог психијатра. Такође, наводи да је до недавно имала честе индивидуалне разговоре са васпитачем у заводу који је жена и да је била веома задовољна истим, али да је

²⁵ Члан 85, став 2.

²⁶ Извод из 33. Општег извештаја који се односи на трансродне особе у затворима, CPT/Inf(2024) 16, стр. 13.

сада у павиљону у ком се налази промењен васпитач и да са њим још увек није успоставила задовољавајућу комуникацију. Наводи да јој је понуђено радно ангажовање, али да исто није прихватила, јер сматра да није психички спремна да буде у контакту са пуно људи.

Осим на пријему у завод, није имала лични претрес и преглед тела. Такође, наводи да су јој омогућени сви лекарски прегледи ван завода и терапија, чије трошкове сноси завод, а у оквиру завода је неколико пута одлазила код стоматолога. За све што јој треба, наводи да се обраћа заповеднику у павиљону у ком је смештена, а у ког има велико поверење, те да се осећа безбедно и да зна да увек може да му пријави било какву провокацију, претњу и сл и да ће јој бити пружена заштита. Током боравка на свежем ваздуху, дешавало јој се да се друга осуђена лица интересују за питање њене трансродности и сматра да нису довољно упознати са том темом, јер је посматрају као хомосексуалца. Код ове трансродне особе су, као последица узимања хормонске терапије, видљиве секундарне полне карактеристике женског пола. Наводи да јој није од значаја у ком роду јој се обраћају друга осуђена или службена лица, али када неког замоли да јој се обраћа у женском роду, тако се и поступа. Наводи и да нема потребу да носи женску гардеробу и да то није тражила, али да је желела да пусти косу, што јој је и омогућено.

Обе трансродне особе углавном немају новчана средства и контакт са породицом, с обзиром на то да чланови породице више нису живи. Једна трансродна жена је навела да је у контакту са комшијом који јој уједно повремено уплаћује новчана средства, као и да покушава да ступи у контакт са организацијом која се бави правима ЛГБТИ+ особа, са посебним освртом на права трансродних особа како би јој обезбедили новчану помоћ. Обе особе су навеле да имају могућности за одржавање личне хигијене, и да су саме током туширања, с обзиром на то да се у свакој спаваоници налази купатило. Такође, навеле су да им није ускраћено ниједно право током боравка у заводу.

Службена лица се трансродним женама обраћају у женском роду, уколико наведено захтевају, што представља поступање у складу са стандардима и уважавањем достојанства личности. Такође, чланови НПМ тима током посете нису уочили било какве знаке понижавања, омаловажавања или непрофесионалног поступања од стране заводског особља или осуђених лица према трансродним особама.

ЗАКЉУЧНА ЗАПАЖАЊА И ПРЕПОРУКЕ

На основу налаза из предметних посета, може се закључити да, осим у једном случају, није било пријављених случајева СРЗН, а да су у конкретном случају предузете неопходне активности у циљу утврђивања одговорности починиоца, заштите жртве, пружања адекватне лекарске, правне и психолошке подршке и помоћи. НПМ је уочио и да се са појачаном пажњом приступа смештају лица лишених слободе, на начин да се смештај у спаваоницу спроводи уз брижљиву оцену свих околности и података од којих зависи позитиван међусобни утицај и одсуство опасности од међусобног физичког и психичког угрожавања. Охрабрује и чињеница да током обављених ненадзираних разговора са лицима лишеним слободе није било пријављених случајева СРЗН, те да се лица са којима је тим НПМ обавио разговоре нису жалила ни на поступање заводских службеника у вези са претресима, прегледима, начином остваривања права и сл.

Међутим, наведено не значи да проблем СРЗН није присутан у заводима и да му не треба посветити појачану пажњу. Ово из разлога што се може претпоставити да се дела

СРЗН у заводима, најчешће, не пријављују из страха, због срамоте, стида и сл., те да жртве могу сматрати да ће, ако проговоре доћи у још већу опасност. Стога је сензибилисаност и обученост заводског особља за препознавање ризика и знакова СРЗН од посебног значаја за превенцију.

Општи утисак након обављених посета је да се предузимају активности у циљу превенције свих видова насиља укључујући и СРЗН, као и да превентивне мере обухватају индивидуалне разговоре васпитача, специјализоване програме третмана, пружање психолошке и психијатријске помоћи, размену информација између надлежних заводских служби које су од значаја за превенцију нежељених догађаја, праћење понашања лица лишених слободе и сл. С тим у вези, улажу се напори у заштити лица која су најподложнија СРЗН. У заводима се примењују и Смернице за поступање запослених у случају навода о злостављању, Приручник за рад здравствених радника у установама за извршење кривичних санкција и сл.

НПМ сматра да постоји простор за унапређењем, пре свега у смислу идентификације, односно ефикаснијег препознавања и превенције СРЗН, а како би се омогућило да се ово питање укључи у већој мери у рад заводских служби, подигне свест и знање о разумевању узрока и последица СРЗН, ризицима и изазовима у вези са праћењем и поступањем у вези са СРЗН. Такође, постоји потреба да државни службеници који су у непосредном контакту са трансродним особама, као и са лицима другачије сексуалне оријентације, буду адекватније обучени о начину поступања према овим категоријама лица.

Примера ради, План и програм обуке запослених у установама за извршење кривичних санкција за 2023. годину обухвата обуке које се односе на превенцију тортуре и употребу мера принуде, технике ненасилне комуникације, безбедносна знања (посебно спроводи лица лишених слободе), руковање наоружањем, психологију са психопатологијом, заштиту људских права (што између осталог обухвата и питања родне равноправности и посебно осетљиве групе осуђених лица). Током појединих обука пажња је усмерена и на безбедносну културу, препознавање психопатолошких стања, препознавање насилног понашања, односно мера за спречавање насиља, што укључује и мере заштите жртава и пружање помоћи жртвама насиља. Такође, запослени се током обука упознају и са тим шта обухвата сексуално насиље (принудну голотињу, вербалне сексуалне претње, сексуално понижавање, исмевање, омаловажавање и силовање).

Међутим, уочено је да не постоје специфичне обуке усмерене на препознавање случајева СРЗН као ни посебне обуке које су усмерене на поступање према трансродним лицима и лицима другачије сексуалне оријентације. НПМ наведено сматра значајним у циљу јачања капацитета запослених у заводима, подизања свести о СРЗН и родним питањима уопште, препознавању изазова повезаних са СРЗН и превенцији и јачању заштите жртава СРЗН и оних који су у појачаном ризику од истог.

1.

ПРЕПОРУКА

Управа за извршење кривичних санкција ће организовати и спровести обуку за запослене у заводима за извршење кривичних санкција, укључујући и здравствено особље која се односи на процену ризика од СРЗН, препознавање жртава СРЗН и начин поступања према њима.

2.

ПРЕПОРУКА

Управа за извршење кривичних санкција ће организовати и спровести обуку за запослене у заводима за извршење кривичних санкција о стандардима и принципима једнакости и недискриминације у односу на сексуалну оријентацију и родни идентитет, која ће укључити и обуку о томе како на одговарајући начин, ефикасно и професионално комуницирати са ЛГБТ+ лицима лишеним слободе и како идентификовати и одговорити на њихове легитимне потребе.

Управа за извршење кривичних санкција ће наведену обуку по потреби спровести у сарадњи са екстерним стручњацима који имају искуство и релевантно знање у области заштите и унапређења права ЛГБТИ +особа, са посебним освртом на права трансродних особа.

НПМ још једном подсећа да је држава у обавези да гарантује безбедност свих лица у установама затвореног типа, да посебну пажњу усмери на превенцију и отклањање узрока који могу довести до насиља и било ког вида злостављања у овим установама, а уколико до тога ипак дође нарочито је значајно хитно спровођење ефективних истрага о свим наводима о могућем злостављању, адекватна и правовремена подршка свим жртвама и извесност кажњавања извршилаца. У том смислу, заводске власти морају обезбедити заштиту свим лицима лишеним слободе, на проактиван начин спречити насиље над лицима лишеним слободе, а посебно оних категорија лица лишених слободе који се сматрају више рањивим у заворском окружењу.